

мати до 14% плодовитих міжвидових гібридів від кількості запиленних квіток, тоді як при традиційному методі можна отримати тільки 2,5% плодовитих сіянець.

Проводились прямі та реципрокні схрещування вишні з черешнею та дюками, дюків з дюками, насичуючі схрещування, інбридинг. В якості вихідних форм було використано 30 сортів вишні і дюків, а також 20 сортів черешні з різних еколого-географічних зон.

Від міжвидової гібридизації вишні ($2n=32$) з черешнею ($2n=16$) за типами схрещувань $4x \times 2x$, $5x \times 2x$ було створено 6 сортів – Тріот мелітопольський, 'Грушка', 'Сіянець Туровцевої', 'Дюк Туровцевої', 'Еврика' та 'Деметра', з них три перші сорти занесені до Державного реєстру України. При міжвидовій гібридизації вишні з черешнею селекціонери використовували пилок черешні, отриманий під впливом супермутагенів, з наступним його електроспаруванням. В якості батьківської форми використовували катодну фракцію пилку черешні.

Від міжсорткової гібридизації в роді *Prunus cerasus* L. отримано 17 сортів – 'Шалунья', 'Встреча', 'Ожиданіє', 'Воспомінаніє', 'Примітна', 'Ерудитка', 'Любітельська', 'Згода', 'Амулет', 'Модниця', 'Прізваніє', 'Мелітопольська радість', 'Вісниця', 'Мелітопольська пурпурна', 'Експромт', 'Елегія', 'Піонерка'. Перші 8 з вказаних сортів були занесені до «Державного реєстру...», а інші – вивчалися за методикою державного випробування. При створенні чотирьох сортів – 'Примітна', 'Модниця', 'Прізваніє' та 'Мелітопольська радість' – було застосовано радіаційний мутагенез. Ці сорти отримані з сім'ї 'Самсоновка' х 'Мелітопольська десертна' (пилок опромінений в дозі 10 Гр).

Методом висіву насінин від вільного запилення вишні 'Жуковська' отримано 5 зареєстрованих

('Взгляд', 'Відродження', 'Змінщиця', 'Солідарність' та 'Спутниця') та 7 у державному випробуванні сортів. Від вільного запилення дюків 'Мелітопольська десертна', 'Тріот Подбельський', 'Київська-19' та 'Гортензія' отримані сорти 'Ранній десерт', 'Нотка', 'Вдохновеніє', 'Нарядна', 'Мелітопольська новинка' та 'Мелітопольська десертна'. Селекціонери зазначають, що дерева сортів 'Жуковська' та 'Мелітопольська десертна' росли в оточенні черешні, і допускають, що тетраплоїдні сорти, отримані від висіву насінин від вільного запилення вишні 'Жуковської' та 'Мелітопольської десертної', мають вишнево-черешневе походження.

Таким чином, створені нові сорти вишні та вишне-черешневих гібридів поповнили генофонд в роді *Prunus cerasus* L., а за щорічного вивчення генофондової колекції серед виділених 63 сортів-джерел окремих цінних ознак відібрано 22, котрі поєднують три і більше цінних ознак. Найбільшу цінність для селекції мають сорти 'Амулет', 'Встреча', 'Тріот мелітопольський', 'Грушка', 'Мелітопольська радість', 'Мелітопольська пурпурна', 'Прізваніє', 'Сіянець Туровцевої', 'Солідарність', 'Шалунья', 'Чудо вишня'.

За багаторічними даними сортовивчення та залучення до селекційного процесу подані заявки до Національного центру генетичних ресурсів рослин України (НЦГРРУ) на отримання «Свідоцтва про реєстрацію зразка генофонду рослин в Україні» на 13 сортів вишні, на 7 сортів вже отримано такі свідоцтва: 'Шалунья', 'Встреча', 'Ранній десерт', 'Відродження', 'Солідарність', 'Мелітопольська пурпурна', 'Мелітопольська радість'.

Зазначені сорти за комплексом господарсько цінних ознак перевершують давні розповсюджені сорти, а також рекомендуються для використання в селекційній роботі з метою отримання нових врожайних сортів з плодами високої якості.

УДК 582.573.76:631.527.5:[712.253:58](477-25)

Щербаківа Т. О. к. б. н, ст. науковий співробітник відділу квітничково-декоративних рослин
Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України
E-mail: Shcherbacova@ukr.net

КОЛЕКЦІЯ ЛІЛІЙНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ІМЕНІ М. М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА СОРТОВИВЧЕННЯ

Ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України (НБС) є потужним науково-дослідним центром в галузі збереження та вивчення рослинного різноманіття, декоративного садівництва і ландшафтної архітектури. В НБС зібрані унікальні колекції інтродукованих рослин з різних ботаніко-географічних регіонів світу та значні сортові ресурси економічно цінних культур. Зокрема, квітничково-декоративних рослин, які є результатом величезної роботи з мобілізації, збереження та сортовивчення культурної флори, а

також базою для селекційної роботи. Принципи формування колекцій полягають у представленні в їх складі сортів, які відображають основні напрямки та досягнення селекції культури як в історичному плані, так і на сучасному етапі, є джерелом нових декоративних ознак для селекційної роботи в Україні та важливих господарських характеристик для їх впровадження.

Мета роботи полягала в аналізі колекції лілійників НБС для використання в квітничарстві, озелененні та селекційній роботі. Порів-

няльне вивчення сортів лілійника зарубіжної та української селекції здійснювали за методикою В. М. Білова та Методикою проведення експертизи сортів лілійника (*Heimerocallis* L.) на відмінність, однорідність і стабільність І. І. Крохмаль. Протягом усього періоду інтродукції проводили фенологічні спостереження за рослинами, результати статистично обробляли. Виділяли найважливіші показники декоративної цінності сортів: забарвлення та форму квітки, тип візерунка на частках оцвіттини, висоту генеративних пагонів, початок цвітіння.

Колекція лілійників в НБС почала формуватися в 1982–1984 роках. У цей період було отримано перші сорти американської селекції із сортовипробувальної станції квітничково-декоративних рослин м. Саласпілса (Латвія). Це були ранні сорти лілійників 1930–1950-х років селекції: ‘Sammy Russell’ (Russell, 1951), ‘Black Plush’ (Connell, 1955), ‘Frans Hals’ (Flory, 1955), ‘Full Reward’ (McVicker-Murphey, 1957), ‘Memory Lane’ (Hall-D.F., 1955) та ін.), які мали ознаки відмінні від видових рослин: більший діаметр квітки, більш широкі частки оцвіттини, інтенсивніше забарвлення квітки, вищі показники рясності та продуктивності цвітіння. Слід зазначити, що ‘Radiant’ (Yeld, 1931) отриманий в результаті міжвидової гібридизації *H. thunbergii* Barr. є найстарішим сортом у колекції.

У 80-х роках пройшли випробування сорти 1960–1970-х років селекції різноманітних тонів рожевого, пурпурового та червоного забарвлення. Серед них гібриди, які стали класичними в історії селекції лілійника, отримали численні нагороди та широке визнання: ‘American Revolution’ (Wild, 1972), ‘Carey Quinn’ (Hall-D.F., 1960), ‘Catherine Woodbery’ (Childs-F., 1967), ‘Grape Velvet’ (Wild, 1978), ‘Little Wine Cup’ (Carter-Powell, 1966), ‘Luxury lace’ (Spalding, 1959), ‘Prairie Blue Eyes’ (Marsh, 1970), ‘Red Rum’ (Pittard-R, 1974), ‘Summer Wine’ (Wild, 1973). В кінці 1980-х років колекція вже нараховувала 4 види та 61 сорт.

В 2004 по 2013 рік з метою залучення сортів з новими морфо-біологічними ознаками (широкими та хвилястими частками оцвіттини, візерунком на них, махровим типом квіток, округлої, павукоподібної форм) колекція була поповнена 55 сортами 1980-1990-х років селекції. Проходили випробування і сорти з білим забарвленням квіток: ‘Antarctica’ (Peck, 1980), ‘Joan Senior’ (Durio, 1977), ‘Gentle Shepherd’ (Yancey, 1980), ‘White Tie Affair’ (Peck, 1982).

В цей період в НБС була розпочата селекційна робота з лілійником, пріоритетним напрямком якої стало створення сортів з стабільною махро-

вою формою квітки. Перспективними носіями цієї ознаки стали гібриди Р. Henry, зокрема ‘Siloam Double Classic’ та нідерландський сорт ‘Longfields Twins’ (Heemskerk, 2005). Нами разом з к.б.н, ст. наук. співробітником відділу квітничково-декоративних рослин О. П. Перебойчук було отримано та зареєстровано в Державному реєстрі 15 сортів. З них ‘Леля’ та ‘Ранок Ельфа’ низькорослі ранні сорти, ‘Царівна’, ‘Пісня Хорса’ – середньоранні, ‘Мармелад’, ‘Квітка Мольфара’, ‘Модний Вирок’ середнього періоду квіткування.

За останні 10 років до колекції було залучено рослини новітньої селекції з найрізноманітнішим візерунком та формою квіток. Такими новинками стали сорти з перспективними ознаками – блакитно-лавандовим та широким темно-бордовим пікоти: ‘Destined to See’ (Grace-L., 1998), ‘Sink Into Your Eyes’ (Lambertson, 2003), ‘Crazy Ivan’ (Grace-Smith, 2005), ‘Goldenzelle’ (Smith-FR, 2006); супер хвилястим крає пелюсток: ‘Fame’ (Grace-Smith, 2005), ‘All His Life’ (Pikalova, 2011); скульптурної форми квітки: ‘Solar Wind’ (Pikalova, 2012), ‘Гадалка’ (Виноградская, 2018). Останні три – це сучасні сорти українських селекціонерів лілійника С. Пікалової (Херсон) та Е. Виноградської (Київ).

Сьогодні генофонд колекції *Heimerocallis* нараховує 8 видів, 2 форми (*H. fulva* L., *H. middendorffii* Trautv. Et Mey, *H. citrina* Baroni, *H. minor* Mill., *H. dumortieri* Morr., *H. esculenta* Koidz., *H. lilio-asphodelus* L., *H. thunbergii* Baker, *H. fulva f. kwanso* Regel, *H. fulva f. kwanso variegata* Regel) та 200 сортів. Це сорти, які пройшли сортовипробування та рекомендовані для декоративного садівництва. Сорти об’єднані у чотири групи за забарвленням квітки (червоне (світло-, темно червоне, помаранчево-червоне, пурпурово-червоне, вишневе та ін.), рожеве (світло-, темно-рожевий колір, лососево-рожевий, кораловий, коралово-рожевий, бузково-рожевий, пурпурово-рожевий), біле (біле, кремово-біле), жовте (світло-жовтий колір пелюсток, яскраво-жовтий, лимонно-жовтий, кремово-жовтий, абрикосово-жовтий, коричнево-жовтий та ін.) та у 5 групи за початком цвітіння (ранні, середньоранні, середні, середньопізні, пізні), що дає можливість підібрати різні форми для розширення діапазону декоративності квітничкових композицій.

Таке сортове різноманіття є базою для порівняльного вивчення морфолого-біологічних ознак рослин, ритмів їх росту та розвитку, особливостей адаптації в умовах інтродукції, селекційної роботи. Колекція відображає період історичного розвитку культури лілійника, виконує навчально-пізнавальну функцію для студентів біологічних та аграрних спеціальностей, квітничарів, озеленювачів.